

Gracia Alonso, Francisco (2011). *Pere Bosch Gimpera. Universidad, política, exilio*. Marcial Pons, Historia. Madrid. 607 pàgs. ISBN: 978-84-92820-50-4.

En vista dels resultats, l'autor va prendre una molt bona decisió quan fa uns anys, previsiblement cansat, abandonà la seva dura polèmica amb Fernando Quesada sobre la guerra ibèrica, l'armament i les qüestions poliorcètiques, per a dedicar-se preferentment a la recerca historiogràfica sobre l'arqueologia catalana i espanyola. Títols com *58 anys i 7 dies. Correspondència de Pere Bosch Gimpera a Lluís Pericot (1961-1974)* amb J. M. Fullola i F. Vilanova, 2003; *El crucero universitario por el Mediterráneo de 1933*, amb J. M. Fullola, 2006; *La Arqueología durante el primer franquismo, 1936-1959*, 2009; *Martín Almagro Basch i el Museu Arqueològic de Barcelona*, 2011; *Salvem l'art. La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*, amb G. Munilla, 2011, són una mostra més que suficient.

Se'm permetrà, per valorar l'aportació efectuada i la situació actual, recordar la quasi nul·la tradició d'aquest tipus d'investigació al nostre país i, en clau més personal, el panorama desèrtic al qual ens enfrontàvem quan per a la revista *l'Avenç* (números 90, 91 i 92), l'any 1986, el col·lectiu d'opinió *Marc-7* (X. Dupré, E. Junyent, X. Nieto, N. Rafel i F. Tarrats) va preparar tres articles sobre l'arqueologia de la Renaixença i el Noucentisme, el franquisme i la transició. Ha plogut molt des de llavors i la recerca historiogràfica sobre l'arqueologia i la història antiga a l'Estat espanyol i a Catalunya s'ha normalitzat i aquests tipus d'estudis, associats a noms com I. Martínez Navarrete, M. Díaz-Andreu, G. Mora, M. V. Goberna, G. Pereira, F. Wulff, G. Cruz Andreotti, A. Duplá, G. Pasamar, G. Bravo, R. Olmos, J. Meier, A. Ruiz, A. Sánchez, J. P. Bellón, A. Mederos o E. Riu, entre molts altres, sovintegen gairebé tant com els dedicats a la recerca arqueològica, pre i protohistòrica o al món antic en reunions científiques, publicacions temàtiques, o projectes com ara

AREA del Centro Andaluz de Arqueología Ibérica i el seu treball sobre l'anomenada "arqueologia para dos Españas". Precisament, ja aquell mateix any 1986 i amb motiu del 50 aniversari de la institució, s'edità un catàleg, *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona* amb articles d'Irene Peypoch, Jordi Rovira, Miquel Tarradell, Jordi Casassas, Jordi Maragall i Mari Carmen Serra. De fet, l'entrevista a Bosch Gimpera realitzada a París per Baltasar Porcel uns anys abans de la seva mort i publicada a la revista *Serra d'Or* el desembre de 1971 —Fabián Estapé havia penjat un any abans el seu retrat a la galeria de rectors de la Universitat de Barcelona— es pren com a inici de la "recuperació acadèmica i pública" de la persona i l'obra d'en Bosch Gimpera, fins llavors arraconada als cercles vinculats al món de l'arqueologia o de l'exili i que, a partir d'aquell moment, passarà a ser objecte d'una literatura més aviat hagiogràfica, en el context de la recuperació de la memòria històrica de la Universitat Autònoma, l'escola catalana d'arqueologia, la Generalitat republicana i la Segona República. En qualsevol cas, la importància del personatge i el caràcter polièdric de la seva obra —universitari, arqueòleg i polític— fan que la bibliografia sobre ell sigui tan complexa com abundant. Els darrers anys, a més del nostre autor, ha estat Jordi Cortadella qui més bé ha estudiat Bosch, en l'excel·lent presentació de *Etnologia de la Península Ibèrica* (2003), "Historia de un libro que se sostenía por sí mismo", reescrita en forma d'article, en "una versió molt breu i ajornada", amb un títol que fa homenatge a la que possiblement va ser la primera recensió de l'obra signada per Josep Puig i Cadafalch (2010).

Al llarg de 600 pàgines i fent ús d'una extensa informació, correspondència personal i escrits inèdits, Francesc Gràcia ens presenta la biografia de Pere Bosch Gimpera i ens aproxima als seus diferents perfils, científic (hel·lenista, prehistoriador, arqueòleg), universitari, gestor, activista, comunicador i polític al llarg d'una vida repartida en dos etapes vitals i en dos continents. No era una tasca senzilla ordenar i presentar la vida i l'obra d'un personatge tan complex i l'autor ha optat per estructurar el llibre en 18 capítols, més introducció, epíleg, bibliografia i índexs, ordenats cronològicament des del naixement l'any 1891 fins a la mort el 1974, de vegades amb criteri temàtic, p. e., 2. Un mundo nuevo. Becario de la JAE en Berlín (1911-1914); 4. Regreso a casa. El Servicio de Investigaciones Arqueológicas del Institut d'Estudis Catalans (1915-1923); 6. Una Escuela de Prehistoria (1916-1939), i, de vegades, de contingut més transversal, p. e., 9. De la involución a la esperanza (1934-1936) o 11. Un político en la derrota. La Conserjería de Justicia de la Generalitat (1937-1939), solució que pretén disminuir les repeticions provocades pel caràcter indestruïble de les distintes activitats científiques, cíviques, institucionals i polítiques en l'etapa catalana. Nou capítols (1 a 9) s'ocupen del període anterior a l'aixecament feixista, tres (10 a 12) dels anys de la guerra civil i sis (13 a 18) de l'exili. El resultat és una biografia i no una valoració crítica retrospectiva, encara que l'autor no s'estalvia opinions ni judicis de valor.

Però el que resulta més remarcable i sorprenent és el plantejament i la metodologia de l'autor. Gràcia construeix la biografia a partir del seu esplèndid domini de la documentació, arxivística, d'hemeroteca, epistolar i bibliogràfica, i utilitza la informació com a font de coneixement del personatge, alhora que ignora totalment la important bibliografia generada pel seu estudi. Aquest particular solipsisme —ell, les seves fonts i la seva obra precedent—, que li permet investigar com si ningú més ho fes, té una curiosa excepció: entre les més de mil cent notes a peu de pàgina, una única referència a Josep Guitart com a exponent d'una visió oficial ensucrada de l'Institut d'Estudis Catalans que l'autor denuncia. La bibliografia final, encara que més oberta, surt mal parada d'aquest plantejament, fins al punt de no incloure l'esmentada reedició de *l'Etnologia de la Península Ibèrica* i, el que és més estrany, tampoc l'edició original de 1932 entre la producció d'en Bosch. Tant per l'enfocament com pel contingut, resulta inevitable —i interessant— comparar-la amb el treball d'en Jordi Cortadella. Diguem per a començar que, en certa forma, es complementen a causa de la perspectiva biogràfica del llibre d'en Gràcia i de la major atenció dedicada a determinats capítols de la vida i obra d'en Bosch, especialment la renovació i reforma universitària des de la càtedra, el deganat de la Facultat de Filosofia i Lletres o el rectorat, des del II Congrés Universitari Català, el Seminari de Prehistòria i Història Antiga, el nou pla d'estudis de la Facultat o l'Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona o el treball a la UNESCO i, en general, tot allò viscut a l'exili; i també, ara vist des del treball d'en Cortadella, per la distinta estructuració d'aquest —l'ordre de les idees s'imposa a l'ordre cronològic—, per l'enfocament analític del personatge i l'obra i per l'estudi del context i l'ús exhaustiu de la bibliografia crítica.

Francesc Gràcia ha escrit en diferents ocasions sobre Bosch per ocupar-se de les diverses facetes de la seva obra com a universitari, polític, arqueòleg o gestor a la UNESCO o d'aspectes com l'anomenada Escola de Barcelona o l'organització de l'arqueologia catalana, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i l'Institut d'Estudis Catalans, i, en una d'elles, col·laborant amb Jordi Cortadella, en una aproximació a la institucionalització de l'arqueologia catalana (2007). Fa ben poc, ha publicat l'article "Pere Bosch Gimpera. Deconstruyendo un mito para establecerlo de nuevo" (2010) i no coneixem *El hombre del salacot. Pere Bosch Gimpera. Arqueólogo, universitario, político* (2010), títol al qual es refereix en la darrera nota a peu de plana del treball. L'article està dedicat a l'etapa catalana i té com a objectiu —segons pròpia declaració— deconstruir la figura per entendre-la millor, assumint contradiccions i, fins i tot, traïcions, per poder copsar l'alçada moral de les rectificacions. Es tracta, per a ell, de contrastar la versió "oficialitzada", a partir de les fonts originals i retirar el vel de la mitificació. El plantejament li porta a considerar que Bosch ni va crear el Servei d'Investigacions Arqueològiques ni va ser seva la idea de fer-ho (sinó de Francesc Martorell i Trabat amb el suport de Josep Puig i Cadafalch i Enric Prat de la Riba); que sense els condicionaments polítics i personals podia haver fet més

del que va fer (considerat "espanyolista" per Puig, va mantenir tenses i difícils relacions amb ell, els seus subordinats, Francesc Martorell i Joan Colominas i la Secció Històrica Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans); considera també que no va treure tot el partit que es podia al seu treball arqueològic de camp (no va publicar les corresponents monografies dels poblats excavats al Baix Aragó); que menystingué la docència i no va arribar a vertebrar una escola (cinc deixebles, dues tesis en 23 anys de docència); o que, aferrat a la cadira, s'apropà a Primo de Rivera en la seva idea regeneracionista de la universitat espanyola. I, encara més, li retreu la defensa reformista d'un Estatut d'Autonomia per la Universitat de Barcelona, que finalment imposà amb el vistiplau de Ventura Gassol, Francesc Macià i Manuel Azaña (en contra de la idea dels Estudis Universitaris Catalans al marge de la universitat estatal que defensaven Josep Puig i Cadafalch i Eugeni d'Ors), una visió elitista de la universitat (contrària a les propostes de la Institución Libre de Enseñanza a la qual ell es considerava pròxim), el suport a la campanya del Front Popular en les eleccions de 1936, la col·laboració amb governs d'esquerres —Companys o Negrín, en aquest cas ben a contracor— o, encara més, als comitès antifeixistes, la signatura de manifestos contra el bombardeig de Màlaga per la marina nazi o que aixequés el puny en mítings (quan ell era un conservador liberal, germanòfil i "home d'ordre").

Aquest to, suposadament desmitificador, però a vegades quasi provocador, és el mateix que Gràcia exhibeix al llarg de tot el llibre i en l'Epíleg que el tanca, on fa afirmacions com: "Bosch nunca sobrepasa el estadio que corresponde a una figura secundaria. No es el artífice de la idea que concitará el apoyo mayoritario, ni elevará su voz sobre la de otros para asumir responsabilidades decisivas, más bien dará en ocasiones un paso atrás, regresará al mundo de la Prehistoria, a la producción científica, a las relaciones con colegas y discípulos antes que asumir el estandarte de las reivindicaciones políticas. En cualquier campo de su actividad que se estudie siempre encontramos a alguien más decisivo, más influyente, más recordado, pero nadie ha sabido dejar un aura de eficiencia, implicación con la institución, incluso de sacrificio en ocasiones"; o "Bosch, que nunca pretendió ser más que un investigador y un universitario que luchaba por la renovación de un sistema obsoleto, se vio así elevado a la categoría de mito". Com que aquestes opinions comparteixen pàgines amb d'altres en la línia laudatòria tradicional, segurament a conseqüència de la voluntat declarada de deconstruir per tornar a aixecar el mite, el resultat acaba essent sovint força contradictori.

Potser sí que és veritat que el Bosch emmidonat i idealitzat, que, en paraules d'en Miquel Tarradell, "forma part de la galeria de figures extraordinàries que durant els primers temps del segle xx posaren les bases de la cultura científica i humanística del país, unes pertanyents a la generació modernista, com Josep Puig i Cadafalch o Joseph Pijoan, altres a la noucentista com Pompeu Fabra o Jordi Rubió", necessitava una sacsejada. Però entenem que totes aquelles suposades contradiccions, renúncies i,

fins i tot, traïcions referides més amunt poden ser matisades, justificades en el seu context o, senzillament, refutades. No intentarem fer-ho ara per raons òbvies, però, en qualsevol cas, tampoc creiem que aquest sigui el camí. La perspectiva biogràfica porta l'autor a presentar les vicissituds de la seva vida en detriment de la discussió de les idees i la voluntat desmitificadora a bandejar el personatge-obra i cercar la persona-anècdota. Per a l'investigador, la troballa d'una opinió desqualificadora, com més agressiva i insultant millor, es converteix en la millor recompensa i, el que és pitjor, en la seva clau interpretativa. L'afició epistolar d'en Bosch i la correspondència mantinguda amb una persona tan propensa a les xafarderies com Rafel Olivar-Bertrand és una autèntica mina per a aquest tipus de recerca i el nostre autor les valora especialment per considerar-les "sinceres" opinions no destinades a ser publicades. El resultat de tot plegat és, per exemple, que la sort de l'arqueologia espanyola es va decidir en el tripijoc d'unes oposicions o que les intervencions arqueològiques al Baix Aragó responien a relacions personals i no al programa i els objectius fundacionals de l'IEC sobre els territoris de parla catalana, la "Catalunya Gran" d'Enric Prat de la Riba. "Pequeños datos, grandes consecuencias."

L'autor coneix i controla les fonts documentals i, gairebé sempre, al costat de les seves afirmacions exhibeix el document original que dona peu al que diu, la qual cosa no resol la dificultat de distingir entre antipaties visceral, o diferències polítiques i ideològiques, o de considerar com en són d'importants a l'hora de valorar l'obra feta i l'obra frustrada. La capacitat i l'intervencionisme d'en Bosch, el seu afany per controlar-ho tot —Servei, Universitat, Museu— aixecaven recels i suspicàcies que, de vegades, arribaren a esclatar públicament. Com que no pretenem protegir el mite ni defensar una visió hagiogràfica oficial d'en Bosch Gimpera, de l'Institut d'Estudis Catalans, el Servei d'Investigacions Arqueològiques i "l'Escola de Barcelona", caldrà acceptar que el coneixement de l'enfrontament —¿desconegut, oblidat, amagat?— i de les agres relacions durant anys amb els homes de la Secció Històrico-Arqueològica i l'IEC és rellevant per valorar els encerts i fracassos d'una etapa clau en la història de l'arqueologia catalana. En aquest sentit, són justes les crítiques, abans esmentades, de l'autor a Josep Guitart, amb el benentès que aquesta ha estat la posició mantinguda per la pràctica totalitat dels autors, des de Miquel Tarradell fins als que, com nosaltres mateixos, ho hem fet d'una forma molt més ocasional i modesta. Tocar el mite, encara que respectuosament i amb pretensions d'objectivitat, ha exigít sempre justificar-se, com feia Jordi Casassas, "no pretenem en cap moment restar el valor simbòlic que personatges de la naturalesa de Bosch Gimpera han arribat a assolir" i nosaltres, vint-i-sis anys després, sentim la mateixa pulsio.

Des del nostre punt de vista valorar l'obra d'en Bosch exigeix tenir molt clar quelcom, per altra banda, molt obvi: l'existència d'un abans i un després, de dues grans etapes separades per la victòria feixista del 1939 i la marxa a l'exili. Com ressaltava l'esmentat Jordi Casassas, fa molts anys, en l'article al qual acabem de referir-nos, el gran *tou* de la seva

obra catalana es produí entre 1914 i 1939, incloent la II República i la guerra civil, els nou anys d'acció institucional durant els quals va ser degà de la Facultat de Lletres (1931-1933), rector de la Universitat Autònoma (1933-1939) i conseller de Justícia (1937-1939). L'obra principal d'en Bosch es produeix en un lapse de temps espectacularment breu, els vint-i-quatre o vint-i-cinc anys que van des de la Primera Guerra Mundial fins a la caiguda de la II República. Josep M. de Sagarra a *Memòries* (1954) es refereix a la "generació magnífica de xicots que entraren als estudis per la porta gran i amb una responsabilitat científica absoluta" i a la meteòrica ascensió del jove Bosch que conegué a la penya de l'Ateneu Barcelonès on s'impartien classes dels Estudis Universitaris Catalans a les quals acudien Jordi Rubió i Balaguer, Lluís Nicolau d'Olwer, Ferran Valls i Taberner, Agustí Duran Sampere, Ramon d'Abadal i de Vinyals, Francesc Martorell i Traval i "(...) el més jove, el més vital i el més escandalós de tots ells, Pere Bosch Gimpera, que quan jo el vaig conèixer estudiava la mitologia clàssica i acabà sent la màxima autoritat d'aquest país en el ram dels estudis prehistòrics". És clar que són uns anys d'una potència espectacular. L'acció institucional de la Mancomunitat, l'ideari noucentista, el paper reservat a l'arqueologia en la construcció d'una història nacional catalana, els ideals i les esperances republicanes i l'efervescència social constituïen una conjuntura extraordinàriament favorable que ell va saber catalitzar amb la seva empena i capacitat com a universitari, científic, gestor i polític. Fins i tot es pot dir, paradoxalment, que la Dictadura de Primo de Rivera va reforçar la trajectòria del Bosch arqueòleg, en sostraurer-lo del control de la SHA, i, amb la seva caiguda, va afavorir després el consegüent reforçament del republicanisme d'esquerres —el Noucentisme de masses en expressió d'Ucelay Da Cal— i la seva politització personal. Res no tornarà a ser igual en la seva segona vida.

La seva exuberància vital, la capacitat comunicativa i la voluntat divulgadora van fer d'en Bosch Gimpera una persona que, al seu prestigi en els cenacles arqueològics internacionals, afegia popularitat i influència en la societat catalana. En aquest sentit, rellegim la polèmica amb Josep Pla, redescoberta per Francesc Gràcia fa uns anys (2001). L'escriptor empordanès en 1923 en un "boutade" ("Devolvednos el buen humor!", *La Publicitat*, 7 de setembre de 1923) havia afirmat que "... la ciencia más integralmente idiota es este excremento profesoral y germánico de la Prehistoria" i, quatre anys després, en relació amb l'escàndol internacional sobre les falsificacions de Glozel, tornava a carregar i es referia a l'episodi, dient que havia tingut, anys enrere, la desgràcia i "la gosadia d'anar contra el corrent" i escriure un article sobre la prehistòria i aquells personatges pintorescs i avorrits ("Respectem, almenys, els savis", *La Publicitat*, 30 de desembre de 1927). L'anècdota, avui curiosa i divertida, posa clarament en relleu dues coses: la popularitat d'en Bosch i els prehistoriadors entre la burgesia catalana i la consciència de grup, manifesta en la seva reacció a l'exabrupte. Aquesta omnipresència dels arqueòlegs-prehistoriadors es reflectí en un altre debat, en aquest cas, amb els

col·legues historiadors, provocat per l'escrit d'Antoni Rovira i Virgili "La gran pietat de la nostra història" (1924), demanant vocacions per a l'empobrida recerca historicoarxivística. La intervenció en la polèmica de Ferran Soldevila aclaria les coses: ell creia, certament, més important la investigació històrica i malveia un tracte desigual en l'Institut d'Estudis Catalans, però la raó de la puixança de la prehistòria era fruit del mèrit d'en Bosch i del demèrit dels historiadors.

Les conclusions d'aquestes polèmiques, prestigi i visibilitat social i consciència de grup ens porten a un altre tema: ¿es pot o no parlar d'Escola d'Arqueologia Catalana o d'Escola de Barcelona? La qüestió sembla inevitable en qualsevol aproximació al llegat d'en Bosch, per més que ens sembli força ociosa. La resposta dependrà en darrera instància de què entenem per Escola, però creiem que és més significatiu que el nombre d'alumnes o tesis doctorals llegides, considerar aspectes com: la consolidació dels estudis de prehistòria i arqueologia, obra feta i institucionalització; la projecció social i internacional assolida; la capacitat per formar deixebles i promocionar-los acadèmicament; la consciència de pertinença dels membres i la percepció social del grup, dels prehistoriadors; la pròpia visió d'en Bosch, que celebrà anys després des de l'exili com un triomf de l'escola les càtedres de Joan Maluquer de Motes, Pere de Palol i Miquel Tarradell, i l'autoconsideració dels continuadors com a deixebles o, en paraules de Miquel Tarradell, epígons. De totes maneres és evident el trencament radical que suposà la victòria franquista i l'exili del mestre, i que la reafirmació i continuïtat reivindicades coexisteixen amb les diferents trajectòries personals i es barregen amb la pugna per l'herència de Martín Almagro. Joan Maluquer de Motes sempre considerarà la creació l'any 1959 de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona com la recuperació institucional de l'Escola i celebrà el seu 50è aniversari dotant-la del seu propi òrgan d'expressió, la revista *Pyrenae*, l'any 1965.

Sorpren que el llibre, en la valoració —la "desmitificació" si es vol— de l'obra d'en Bosch, no afronti l'aportació científica, i més sent l'autor arqueòleg i catedràtic de prehistòria de la Universitat de Barcelona. Potser respon a la tendència a estar més atent a les peripècies de la trajectòria del personatge que al debat d'idees; potser —encara que no es diu— al fet que la producció científica, el mètode i les teories d'en Bosch van ser objecte de l'esplèndida edició d'en Jordi Cortadella de l'*Etnologia de la Península Ibèrica*, més substanciosa pel que fa a la teoria i el mètode arqueològic d'en Bosch i més atenta al context ideològic i cultural (2003). Un bon exemple del que diem l'ofereix la menció de Gràcia a l'informe crític que Vere Gordon Childe envià a Julian Huxley en 1948, quan aquest preparava un dossier per a cobrir el lloc de cap de la Division of Philosophy and Humanistic Studies del Department of Cultural Activities de la UNESCO. Childe pensa que és molt adient per al càrrec per les seves qualitats personals, malgrat considerar que "les seves teories arqueològiques eren deplorables". Certament no es podia esperar una altra cosa del més gran prehistoriador europeu de la primera meitat del segle xx, capficat en la construcció d'una

arqueologia i una prehistòria alternatives des de la seva personal aplicació del marxisme i que acabava de publicar *History* (1947). No en va, Bosch era un continuador de l'escola historicocultural alemanya fundada per Gustav Kossinna, idees a les quals fou fidel fins al final de la seva vida. Però l'opinió de Childe, a qui la preocupació constant pels orígens i les continuïtats ètniques dels pobles produiria esgarrifances, en lloc de quedar reduïda a la condició d'anècdota curiosa, podia haver estat l'oportunitat per a situar el seu pensament arqueològic en el marc de l'arqueologia europea. Bosch, per la seva banda, tampoc no tenia especial estima per l'australià, les seves "revolucions", les interpretacions marxistes i seves cultures definides per diferents economies, en lloc d'atendre les diferències entre els pobles.

De nou és necessari encarar la reflexió crítica a una vida partida dràsticament en dos. Bosch Gimpera és l'arqueòleg espanyol més important de la primera meitat del segle xx i durant les dècades dels anys 1910, 1920 i 1930 farà les seves aportacions fonamentals: introducció del mètode científic de matriu alemanya i consolidació dels estudis de pre i protohistòria a Catalunya i Espanya; institucionalització de l'arqueologia catalana; projecció i prestigi internacional (organització a Barcelona del IV Congrés Internacional d'Arqueologia coincidint amb l'Exposició Internacional de 1929); campanyes d'excavació al Baix Aragó (1914-1917), de fet l'únic gran projecte d'excavacions desenvolupat per Bosch en tota la seva vida, tret d'intervencions menors a Empúries i Can Missert, Terrassa; coedició amb Adolf Schulten de les *Fontes Hispaniae Antiquae* (a partir de 1922), i publicació de la seva obra més important, l'*Etnologia de la Península Ibèrica* (1932), a més de ser un dels impulsors de la renovació de l'ensenyament universitari i realitzar una important tasca en la protecció del patrimoni cultural durant la guerra civil. També durant aquests anys formularà les seriacions i les propostes interpretatives científicament més suggeridores sobre la cultura ibèrica (1913-1915), sobre el calcolític i el bronze mediterrani i peninsular (1920), sobre el neolític i l'eneolític francès (1925-1927), exposarà la interpretació de la realitat multicultural indígena preromana (1932) i la teoria de les "superestructures polítiques" (1937) o el vas campaniforme (1940). Avui no té sentit plantejar-se, posem per cas, l'encert o desencert de les seves propostes sobre l'existència de dos vells ingredients ètnics originaris, pirinenc i capsità, la cronologia de l'art llevantí, la procedència d'Almeria dels sepulcres de fossa, la cultura de les coves, la cronotipologia de vas campaniforme, les onades cèltiques, la filiació grega de la civilització ibèrica, la major antiguitat de la ceràmica ibèrica amb decoració figurada o l'existència de pobles ibers i no ibers al nord de l'Ebre i es pot afirmar que el seu interès és més aviat historiogràfic. El que cal per valorar-les és tenir clar que els referents comparatius són, per entendre'ns, Modesto Lafuente, els germans Louis i Henri Siret, Adolph Furtwängler, Pierre Paris, José Ramón Mélida, Manuel Gómez Moreno, o, més endavant, l'arqueologia del franquisme, en el temps de les aventures i desventures dels ibers i, a tot estirar, fins la *Historia de España* de Ramón Menéndez

Pidal (1947-1952), culminació del període, encara en la línia del nacionalisme unitarista de Juan Cabré, Marqués de Cerralbo, l'esmentat Gómez Moreno, Julio Martínez Santaolalla o Martín Almagro, però desempallegada de la retòrica feixista i assumint un plantejament positivista i pragmàtic que va permetre continuar disparant contra Bosch i, a la vegada, reunir els millors col·laboradors possibles: Joan Maluquer de Motes, Martín Almagro, Miquel Tarradell, Domingo Fletcher, Emeterio Cuadrado, Blas Taracena, Federico Wattenberg, Antonio García y Bellido, Julio Caro Baroja, i amb ells noves idees, com en el cas del primer dels citats, per a qui les diferències culturals ja no es basaven en la component ètnica i els canvis respondrien a fenòmens d'aculturació tant o més que als moviments migratoris.

Bosch Gimpera fonamentà bona part del seu prestigi en les campanyes d'excavació al Baix Aragó. El seu mètode sobre el terreny consistí en excavacions extensives i una documentació basada en el diari i fitxes d'inventari. No es pot parlar d'excavacions estratigràfiques i, com va demostrar fa molts anys Enric Sanmartí, els jaciments tendien a ser identificats amb una única fase, coincident amb la més ben representada. En realitat, Bosch era un arqueòleg de gabinet que destacà per la seva capacitat per treballar quantitats ingents de documentació arqueològica i bibliogràfica internacional, així com per la seva enorme capacitat per elaborar grans síntesis. La lectura històrica de la documentació arqueològica es basava en la contrastació crítica de les fonts escrites.

Bosch fou fidel fins als darrers anys al bagatge teòric que li va proporcionar de jove l'escola historicocultural alemanya. L'origen i la difusió dels pobles es podia rastrejar identificant les seves cultures materials, les cultures arqueològiques permetien identificar pobles, les evolucions tipològiques mostraven la continuïtat i les migracions explicaven els canvis; cronologies, tipologies, paral·lels, mapes i fletxes eren les seves eines de treball. La prehistòria europea va continuar sent difusionista fins la irrupció del carboni 14 i les calibracions radiocarbòniques i l'arqueologia processual, però l'enfocament ecològic de Graham Clark i el "realista" de Vere Gordon Childe ja anunciaven dècades abans els nous corrents de pensament materialista i científista que qüestionarien la història cultural positivista, l'arqueologia normativa i el difusionisme. Ens referim a l'esclat de la *New Archaeology* que Bosch, els darrers anys de la seva segona vida, acolliria, com el carboni 14, amb escepticisme considerant-los tan sols noves aproximacions als problemes i nous mètodes. De fet, avui, l'ètnicitat —i l'etnogènesi— torna a interessar, però no definida sobre la component racial, sinó com a unitat cultural i consciència identitària, trets que no són immutables sinó resultat del procés històric; i el concepte de "cultura arqueològica" o "grup arqueològic" ha tingut un llarg recorregut, reformulat des de posicions normatives, marxistes o processuals, i continua sent un instrument conceptual vigent, si bé alliberat de la seva equivalència a poble, pas que Bosch no arribà a fer mai. A Mèxic, va continuar els seus estudis tipològics i comparatius sobre materials lítics i ceràmics. Les civilitzacions americanes eren vistes com el resultat de préstecs

culturals provinents del Vell Continent, migracions, origen asiàtic, relacions transpacífiques... Així, com ha recordat Jordi Cortadella, proposava un origen siberià a l'art rupestre de les diferents regions americanes o la possible existència de pintures paleolítiques a Mèxic o de relacions entre certa ceràmica equatoriana i un determinat estil japonès; i en les seves grans síntesis aplicava l'esquema de les superestructures a la història americana.

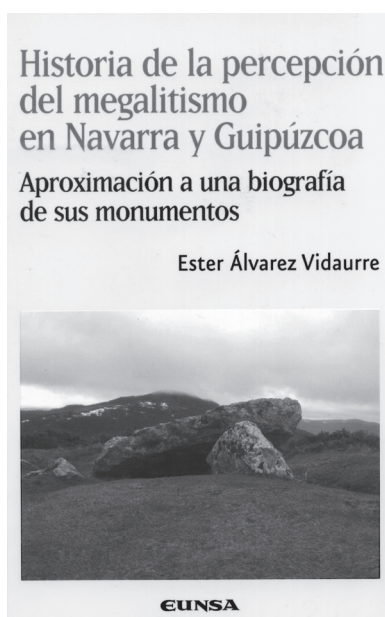
Francesc Gracia considera amb encert "cumbre y a la vez resumen de su pensamiento" la tesi més potent formulada per Bosch Gimpera, la tesi de les superestructures (romana, visigòtica, califal, Habsburgs i Borbons), exposada per primer cop a la cèlebre lliçó inaugural del curs 1937-1938 a la Universitat de València —aleshores capital provisional de la República—, una reflexió intel·lectual sobre la història d'Espanya fonamentada en la cèlebre *Etnologia de la Península Ibèrica*, que presenta l'Estat com una realitat política sobreimposada i opressora secular dels pobles. En confrontació amb la concepció unitària i uniformista del nacionalisme espanyol, denuncia la confusió entre Castella i Espanya i fa la més sòlida i elaborada de les propostes de les nacionalitats perifèriques (basca, gallega, andalusa) a la recerca de les arrels diferenciades i de la seva pròpia història. El tuf essencialista o les al·lusions ètniques que s'han utilitzat per desqualificar la tesi d'en Bosch o reduir el seu valor a poc menys que el d'una curiositat historiogràfica, des del nostre punt de vista, són el peatge als paradigmes dominants durant el primer quart del segle xx. Català, republicà i federalista, Bosch és el paradigma del científic compromès amb un projecte social i polític, de l'investigador que busca legitimar en la recerca històrica les seves conviccions polítiques. Bosch creia en el valor del passat com a eina per entendre i transformar el present i la lliçó que treia del seu estudi era conclouent: la irreductible diversitat d'Espanya i el fracàs de la uniformitat. La seva visió d'una Espanya multinacional, condemnada a entendre's o a no ser, era compartida per gegants de la intel·lectualitat catalana de la segona meitat del segle xix i primer terç del xx de sensibilitats polítiques tan diferents com Valentí Almirall, Víctor Balaguer, Francesc Pi i Margall, Joan Maragall, Carles Pi i Sunyer, Lluís Companys, Antoni Rovira i Virgili o Lluís Nicolau d'Olwer, que, cadascun a la seva manera, cercaven l'encaix i resoldre la contradicció: "desig d'unió i impossibilitat d'amalgama", en paraules d'aquest darrer. Ja a l'exili, durant la dècada dels quaranta, Bosch va escriure nombroses vegades —més de vuitanta articles!— sobre Espanya i el projecte federal. Més de setanta anys de franquisme, monarquia i constitució unitarista i uniformitzadora, semblen haver malbaratat definitivament aquest corrent de pensament polític català federalista.

El compromís civico-polític és una constant en la trajectòria vital de Pere Bosch Gimpera, al final convertit, gairebé, en una irrenunciable mostra de fidelitat tossuda en els gestos de significació simbòlica. Per això sorprenen afirmacions que semblen destinades a projectar ombres. El treball universitari, institucional i públic, la tasca científica d'extensió cultural i difusió

social són indestriables. Un home com ell, compromès amb el seu temps i conscient que la institucionalització de l'arqueologia era indispensable per al seu desenvolupament científic, no ignorava els avantatges d'assumir determinades posicions i responsabilitats per a aconseguir-ho. Però sembla molt simple presentar un Bosch pragmàtic, quasi cínic, a qui no importa res més que allò que afectava els seus interessos o que va entrar en política per a fomentar la creació d'un museu d'arqueologia desglossat del Museu d'Art, per més que aquesta imatge semblin avalar-la afirmacions del seu propi fill Carles o d'en Lluís Pericot. Tampoc no s'entén gaire el darrer capítol del llibre, "El mite del resistent antifranquista (1970-1974)", amb un títol tant gratuït com injustificat. Res del que ve a continuació té a veure amb l'enunciat, si el que lector espera són narracions fabuloses contraposades a la vida real. En realitat, es barregen episodis dels darrers anys de la seva vida, l'acceptació i els intents d'assimilació per part del tardofranquisme espanyol i català i referències a les idees polítiques conservadores del vell liberal, sigui sobre els anarquistes, els comunistes i comunistoides, les revoltes estudiantils o la matança de la plaça de les Tres Cultures de 1968, però res que qüestionï les conviccions republicanes i antifranquistes de qui es negà sempre a tornar a Espanya en vida del dictador i es convertí en el darrer amnistiats dels exiliats (govern de José María Aznar en 1995).

Emili Junyent
Universitat de Lleida
ejunyent@historia.udl.cat

Álvarez Vidaurre, Ester (2011). *Historia de la percepción del megalitismo en Navarra y Guipúzcoa. Aproximación a una biografía de sus monumentos*. Ediciones Universidad de Navarra, S.A. (EUNSA). Pamplona. 369 págs. + 1 anexo. ISBN: 978-84-313-2778-1.

El llibre constitueix una versió parcial de la tesi doctoral de l'autora, defensada a la Universitat de Navarra l'any 2007 i dirigida per la Dra. María Amor Beguiristain. S'estructura en dos capítols: el primer, més extens, se centra en la "Reutilización física de los monumentos"; el segon, en "La consideración actual del megalitismo". Es completa amb unes conclusions i els corresponents índexs de les fonts documentals utilitzades, bibliografia, mapes, noms i matèries. Clou l'obra una extensa taula sintètica amb més de 1.500 jaciments, que recull tots els megàlits, menhirs i grans tombes existents en l'àrea estudiada (alguns agrupats en una sola fitxa), assenyalant els que han estat objecte de reutilitzacions, retinguts en el treball. Representa una tercera part i escaig del total.

L'enfocament del treball és sens dubte molt interessant i constitueix una innovadora aportació en el context dels estudis sobre megalitisme peninsular. Com la mateixa autora assenyalava, les bases teòriques de partida es fonamenten en el constructivisme aplicat a la fenomenologia del paisatge i en la teoria de la percepció literària, desenvolupades especialment en l'àmbit anglosaxó a partir d'investigadors com Richard Bradley o Cornelius Holtorf (autor al qual es remet amb insistència), i a la península per Marcos Martín-Torres, entre altres. Es pretén, en definitiva, una consideració del megalitisme que descarta l'anàlisi tradicional estrictament arqueològica dels monuments, i se centra en la percepció que al llarg dels temps n'han tingut les diferents comunitats, palesa en els múltiples tipus de reutilitzacions als quals han estat sotmesos. Es construeix d'aquesta manera una "biografia" de cada megàlit, en la línia del que es coneix com la *life-history* o *reception-history*.

Com indica el títol, l'estudi se centra en les províncies de Navarra i Guipúscoa, la qual cosa mutila una visió geogràficament més coherent del conjunt de la vall de l'Ebre i els Pirineus occidentals, però que es justifica pel gran volum d'informació ja existent en aquestes zones i la impossibilitat d'abastar les àrees properes en el marc temporal que exigeix la realització d'una tesi doctoral, així com pel major coneixement d'aquestes àrees de l'autora, fet que ella mateixa explica.

Val a dir, no obstant això, que els estudis anteriors similars existents en la bibliografia arqueològica eren generalment de caràcter monogràfic o referits a petits conjunts de monuments i normalment centrats en reutilitzacions puntuals durant un període determinat. En aquest sentit, és el primer treball que afronta aquesta problemàtica des d'una perspectiva diacrònica, des de la Prehistòria recent fins a l'actualitat, i en un espai geogràfic tan extens.

Metodològicament, l'autora desenvolupa en la seva recerca una aproximació interdisciplinària del màxim interès, que combina les dades arqueològiques, bibliografia teòrica especialitzada, bibliografia de les diferents èpoques històriques, arxivística, etnologia i l'anàlisi de l'ús actual dels monuments a partir del seu tractament en el mitjà de comunicació, la seva gestió i difusió cultural, així com enquestes orals a visitants dels jaciments.

En el primer capítol, el recull de les reutilitzacions s'estructura en quatre blocs: la Prehistòria recent,